

การสื่อสารเชิงสุนทรียภาพของสัญลักษณ์ในวัดศรีบึงบูรพ์*
AESTHETIC COMMUNICATION OF NAGA ICON
IN WAT SI BUENG BUN

กฤษณ์ คำนนท์

Krit Kamnon

มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

Sisaket Rajabhat University

Corresponding Author E-mail: web_webaz@live.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยมีวัตถุประสงค์ 1. ศึกษาลักษณะความเชื่อเกี่ยวกับนาคและ 2. การประกอบสร้างความหมายของสัญลักษณ์ในบริบทของวัดศรีบึงบูรพ์ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาจากผู้ให้ข้อมูลหลักด้วยการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ร่วมกับเทคนิคการเลือกตัวอย่างแบบลูกโซ่ (Snowball Sampling) ซึ่งจำแนกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1. กลุ่มประชาชนชาวบ้านจำนวน 6 ท่าน และ 2. กลุ่มผู้เชี่ยวชาญทางการสร้างนาคบริเวณซุ้มประตูทางเข้าและนาคบริเวณหน้าวิหาร จำนวน 6 ท่าน ทั้งนี้ใช้การสังเกตแบบเป็นผู้สังเกตโดยสมบูรณ์ (Complete observation) รวมทั้งสิ้น 12 ท่าน

ผลการวิจัยพบว่า ความเชื่อเกี่ยวกับนาคในบริบทของวัดศรีบึงบูรพ์ที่ปรากฏในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์มีการเชื่อมโยงทางด้านความเชื่อของคนในชุมชนอยู่ 5 ด้าน คือ 1. ความเชื่อเรื่องต้นกำเนิดของนาค 2. ความเชื่อเรื่องลักษณะของนาค 3. ความเชื่อเรื่องอิทธิฤทธิ์และความศักดิ์สิทธิ์ของนาค 4. ความเชื่อเรื่องการบูชาและพิธีกรรมทางศาสนาเกี่ยวกับนาค และ 5. ความเชื่อเรื่องนาคมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน สำหรับการสร้างประติมากรรมสัญลักษณ์นาคบริเวณซุ้มประตูทางเข้าและบริเวณหน้าวิหารของวัดศรีบึงบูรพ์ ได้มีการนำเอาองค์ประกอบทางศิลปะ (Element of Arts) คือ สี เส้น รูปร่างรูปทรง น้ำหนักอ่อนแก่ และพื้นผิว มาประยุกต์ใช้ในการประกอบสร้างความหมายของพญานาคให้เกิดขึ้น โดยในการสร้างได้อาศัยความสัมพันธ์ของตัวบท (Transsexuality) ในลักษณะของลักษณะสัมพันธ์บท (Intertextuality) ซึ่งนาคบริเวณซุ้มประตูทางเข้ามีการเชื่อมโยงตัวบทกับศิลปะแบบขอม และนาคบริเวณหน้าวิหารมีการเชื่อมโยงตัวบทกับศิลปะแบบรัตนโกสินทร์ โดยทั้งหมดเป็นความสัมพันธ์ของตัวบทที่ดำรงอยู่ร่วมกัน

สัญรูปนาคถือเป็นการสร้างภาพตัวแทน (Representation) ในลักษณะของภาพต้นแบบ (Archetypes) ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในอุดมคติของคนในสังคมไทย โดยเป็นตัวบท (Text) หรือตัวสาร (Message) ซึ่งทำหน้าที่ในการสร้างสุนทรียภาพ (Poetic function) ที่ถ่ายทอดความงาม ความรื่นรมย์ และความบันเทิงใจที่เกิดขึ้น นอกจากนี้การสร้างสัญรูปนาคถือเป็นการผลิตซ้ำ (Reproduction) จากการลอกเลียนแบบขึ้นมา โดยได้สร้างมนต์ขลัง (Aura) ให้แก่นาคต้นแบบตามอุดมคติในทางพระพุทธศาสนาของไทยและได้สะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิด ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมของคนในชุมชน

คำสำคัญ: การสื่อสาร; สุนทรียภาพ; สัญรูปนาค; สัญญะวิทยา; การปฏิบัติสัมพันธ์แบบพึ่งพา

Abstract

This research aimed 1. To explore the nature of beliefs regarding Naga, and 2. To examine the construction of meaning in Naga symbolism within the context of Wat Si Bueng Burapha, Bueng Burapha District, Sisaket Province. This qualitative research employed purposive and snowball sampling techniques to select key informants. The key informants included two groups: six local wisdom scholars and six experts in Naga sculpture specifically those involved in the creation of Naga figures at the entrance archway and in front of the vihara. Data collection was conducted through complete observation, totaling 12 participants.

The study revealed that beliefs about Naga at Wat Si Bueng Burapha are deeply interwoven with the spiritual life of the local community and can be categorized into five dimensions: 1. beliefs about the origin of Naga, 2. beliefs about its physical form, 3. beliefs in its supernatural power and sacredness, 4. beliefs related to Naga worship and religious rituals, and 5. beliefs about its relevance to the community's way of life. The sculptural representation of Naga at the entrance and in front of the vihara incorporates key elements of art such as color, line, shape, weight, and texture to construct symbolic meaning. The creation of these images demonstrates intertextuality, with the entrance Naga reflecting Khmer artistic influences and the vihara Naga reflecting Rattanakosin-style art. These intertextual forms serve as representations (archetypes) of sacred ideals within Thai society. The Naga

images function as textual messages that convey aesthetic experience beauty, pleasure, and emotional resonance. Furthermore, the sculpted Naga figures represent acts of reproduction, imbued with an aura of sacredness aligned with Buddhist ideals, reflecting the community's worldview, beliefs, customs, and cultural identity.

Keywords: Communication; Poetic; Naga Icon; Semiology; Mutualisms

บทนำ

นาค หรือพญานาค เป็นคติความเชื่อในภูมิภาคเอเชียใต้และ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเรียกชื่อต่างกันไป แต่มีลักษณะเหมือนกัน คือ เป็นงูขนาดใหญ่มีหงอน เป็นสัญลักษณ์แห่งความยิ่งใหญ่ ความอุดมสมบูรณ์ ความมีวาสนา อีกทั้งยังเป็นสัญลักษณ์ของบันไดที่เชื่อมไปสู่สรวงสวรรค์ (ทศพล จังพานิชย์กุล, 2554) นาคมีความผูกพันกับวิถีชีวิตและคติความเชื่อของคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาช้านาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มคนที่อาศัยอยู่บริเวณริมแม่น้ำโขงนาคมีความสัมพันธ์ในฐานะที่ได้รับการยกย่องให้เป็นบรรพบุรุษของบางกลุ่มชน นาค เป็นเทพแห่งความอุดมสมบูรณ์ (เมตตา ศิริสุข, 2557)

เรื่องราวเกี่ยวกับนาคของสังคมไทยนั้น มีเรื่องราวเกี่ยวกับนาคส่วนหนึ่งเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา วรรณกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม องค์ประกอบของสถาปัตยกรรม นาฏศิลป์และดนตรี ทั้งนี้เมื่อพินิจถึงพุทธสถานและเทวสถานต่าง ๆ ในสังคมไทยที่มีความเกี่ยวข้องกับสัญรูปนาคในงานการสื่อสาร ล้วนเป็นการสื่อผ่านความคิด ความเชื่อ คตินิยม ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ผสมผสานและยืนอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อเรื่องพญานาคในพุทธศาสนาของประเทศไทย ทั้งนี้ ณิชรัต อิมณะรัฐ และกฤษณ์ ทองเลิศ (2562) กล่าวว่า สัญรูปนาคเป็นสัญลักษณ์ที่ทรงคุณค่าทั้งในเชิงพิธีกรรมและสุนทรียภาพทางการสื่อสาร เป็นรูปสัญลักษณ์ที่ได้รับการผลิตซ้ำสืบต่อมายาวนานนับแต่งานประติมากรรมเนื่องในศาสนสถานภาพจิตรกรรมฝาผนัง งานภาพยนตร์ ละคร และสื่อสมัยใหม่ สัญรูปนาคมีมิติเชิงความหมายที่อิงกับปรัมปราคติและวรรณกรรม เนื่องในศาสนา อีกทั้งรูปลักษณ์ของนาคมีองค์ประกอบโครงสร้างทางศิลปะที่เอื้อต่อการสร้างสรรค์รูปแบบงานศิลปะที่แตกต่างหลากหลาย

การประกอบสร้างความหมายของนาค ที่พบในงานด้านสถาปัตยกรรม จิตรกรรม ฝาผนัง ที่พบตามศาสนสถาน รวมไปถึงยังได้ปรากฏในงานสื่อสารมวลชน เช่น ละคร โทรทัศน์ โฆษณา ภาพยนตร์ ฯลฯ ได้สะท้อนให้เห็นถึงการผลิตซ้ำทางด้านความเชื่อที่ได้ผสมผสานศิลปะของการสื่อสารสู่การสร้างสรรค์ผลงานผ่านสื่อมวลชน และกลายเป็นศิลปะของสื่อหลังสมัยใหม่ในเชิงพาณิชย์ที่เกิดจากการผลิตซ้ำดังที่ Benjamin (1935) ได้กล่าวถึง

การผลิตซ้ำ (Reproduction) งานศิลปะชั้นครู มาเป็นต้นแบบเพื่อก่อให้เกิดการแพร่กระจายงานของคนรุ่นหลัง ซึ่งทำให้เกิดการตีความเนื้อหาชิ้นใหม่ ในกรณีของศิลปะเกี่ยวกับขนาดได้เกิดการตีความหมายทั้งในเชิง คุณค่าด้านพิธีกรรม คุณค่าด้านศิลปะตลอดจนถึง การเปลี่ยนกระบวนการที่ศิลปะตอบสนองต่อทุนนิยมตามแนวคิดหลังสมัยใหม่

วัดศรีบึงบอระเพ็ด อยู่ที่บ้านโนนสาวสวย หมู่ที่ 4 ตำบลบึงบอระเพ็ด อำเภอบึงบอระเพ็ด จังหวัดศรีสะเกษ การเดินทางเริ่มจากตัวจังหวัดด้วยเส้นทางศรีสะเกษ-บึงบอระเพ็ด ระยะทางจากจังหวัดประมาณ 20 กิโลเมตร และเดินทางจากอำเภอบึงบอระเพ็ดถึงวัดศรีบึงบอระเพ็ดระยะทางประมาณ 3 กิโลเมตร สภาพเส้นทางเป็นถนนลาดยางตลอดสาย วัดศรีบึงบอระเพ็ด ตั้งอยู่ริมลำน้ำห้วยทับทัน เป็นสถานที่ที่มีบรรยากาศสวยงามตามธรรมชาติ เป็นสถานที่บำเพ็ญเพียรภาวนาของพระสงฆ์ที่มีประชาชนศรัทธา เลื่อมใส คือ พระอาจารย์ศรี จันทรสาโร ซึ่งมีดำริที่จะสร้างพุทธสถานและเทวสถานในวัดศรีบึงบอระเพ็ด ให้เป็นพุทธสถานมรดกอีสานใต้

พุทธสถานและเทวสถานต่าง ๆ ภายในวัดศรีบึงบอระเพ็ด ได้ใช้การสื่อสารทางด้านความเชื่อเกี่ยวกับขนาด โดยส่วนแรกปรากฏให้เห็นจากซุ้มประตูทางเข้าที่มีการออกแบบซุ้มโดยใช้ศิลปะแบบเขมร หน้าบันเป็นรูปหน้าพระศิวะเทพ หน้าซุ้มประตูจะมีพญานาคแบบศิลปะขอมตัวใหญ่ 2 ตัว ในส่วนที่สองบริเวณด้านหน้าทางขึ้นวิหารจะมีพญานาคใหญ่ 5 เศียร สีทองอย่างสง่า และหน้าระหว่างพญานาค คือ ศิวลึงค์ และส่วนที่สามบริเวณภายในวิหารจะพบจิตรกรรมฝาผนังที่มีการเขียนภาพของนิทานชาดกในทศชาติต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้า และบางภาพก็มีความเกี่ยวข้องกับขนาด ตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา

เมื่อพิจารณาถึงลักษณะของสถาปัตยกรรมขนาด ภายในวัดศรีบึงบอระเพ็ด ทำให้พิจารณาได้ว่า ตัวหมาย (Signifier) และตัวหมายถึง (Signified) มีลักษณะเหมือนกันในลักษณะของ สัญลักษณ์ (Icon) กล่าว คือ สัญลักษณ์ของขนาดที่มีองค์ประกอบ รูปแบบ ลักษณะที่มีความคล้ายคลึง หรือเหมือนกับวัตถุต้นแบบมากที่สุด โดยผู้รับสารสามารถทำการถอดรหัสตีความได้ง่าย ตรงไปตรงมา เพียงแค่เห็นสัญลักษณ์ของขนาดปรากฏขึ้น ทั้งนี้ในกระบวนการสร้างความหมายของสัญลักษณ์ขนาด ได้ถูกประกอบสร้างสัญลักษณ์ที่มีการเชื่อมโยงกับตัวบทต่าง ๆ ที่มีความน่าสนใจทั้งมีความหมายในเชิงมายาคติที่ฝังอยู่ในความเชื่อของสมาชิกในสังคมวัฒนธรรมในบริบทของวัดศรีบึงบอระเพ็ด

จากเหตุผลดังกล่าวมาข้างต้นจึงทำให้เกิดวิจัยเรื่อง การสื่อสารเชิงสุนทรียภาพของสัญลักษณ์ขนาดในวัดศรีบึงบอระเพ็ด เพื่อศึกษาถึงลักษณะความเชื่อเกี่ยวกับขนาดในบริบทของวัดศรีบึงบอระเพ็ด อำเภอบึงบอระเพ็ด จังหวัดศรีสะเกษ และเพื่อศึกษาถึงองค์ประกอบเชิงสุนทรียภาพทางการสื่อสารของสัญลักษณ์ขนาด ในบริบทของวัด ศรีบึงบอระเพ็ด อำเภอบึงบอระเพ็ด จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งถือเป็นพื้นที่หนึ่งซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ในเชิงการพัฒนาศักยภาพ

ให้แก่ชุมชนและสังคม เช่น การสร้างรายได้ การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ และสามารถนำเอาองค์ความรู้ไปต่อยอดในการสร้างสถาปัตยกรรมในลักษณะร่วมสมัยได้ในยุคปัจจุบัน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะความเชื่อเกี่ยวกับนาคในบริบทของวัดศรีบึงบูรพ์ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ
2. เพื่อศึกษาการประกอบสร้างความหมายของสัญรูปนาคในบริบทของวัดศรีบึงบูรพ์ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Methods)

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ใช้ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key informants) ซึ่งได้มาจากการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ร่วมกับเทคนิคการเลือกตัวอย่างแบบลูกโซ่ (Snowball Sampling) จำแนกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ 1. กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 6 ท่าน และ 2. กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านการสร้างนาคบริเวณข้างชุมชนประตูทางเข้าและนาคบริเวณหน้าวิหาร จำนวน 6 ท่าน รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด จำนวน 12 ท่าน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นเพื่อใช้เก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยมีหัวข้อคำถามครอบคลุมประเด็นเกี่ยวกับ แนวคิด ความเชื่อ กระบวนการ และรูปแบบการสร้างสัญรูปนาคในบริบทของวัดศรีบึงบูรพ์ รวมทั้ง แบบบันทึกการสังเกต ซึ่งใช้บันทึกข้อมูลจากการสังเกตการณ์ในสนาม

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการโดยใช้ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลหลักทั้ง 12 ท่าน และ การสังเกตแบบเป็นผู้สังเกตโดยสมบูรณ์ (Complete Observation) โดยผู้วิจัยได้เฝ้าสังเกตการสร้างสัญรูปนาคในบริบทของวัดศรีบึงบูรพ์อย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลาอันยาวนาน (Prolonged Engagement) เพื่อให้ข้อมูลมีความน่าเชื่อถือสูงสุด ตามแนวทางการตรวจสอบข้อมูลของ Lincoln & Guba (1985)

5. การวิเคราะห์ข้อมูล และสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลดำเนินการด้วยวิธีการ วิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analytics) โดยเน้นการสังเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ จากบทสัมภาษณ์และบันทึก

การสังเกต ทั้งนี้เพื่อหาข้อสรุปและสร้างความเข้าใจที่ชัดเจนเกี่ยวกับแนวคิด กระบวนการ และความหมายเชิงวัฒนธรรมของการสร้างสำนึกในบริบทของวัดศรีบึงบูรพ์และการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลใช้เกณฑ์ของ Lincoln & Guba (1985) ได้แก่ ความน่าเชื่อถือ (Credibility) การตรวจสอบจากผู้ให้ข้อมูล (Member Check) และการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมในระยะเวลาที่เพียงพอ (Prolonged Engagement)

ผลการวิจัย

1. ลักษณะความเชื่อเกี่ยวกับนาคในบริบทของวัดศรีบึงบูรพ์ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ พบว่า

ประเด็นแรก ความเชื่อเรื่องต้นกำเนิดของนาค มีต้นกำเนิดของนาคมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป จำแนกได้เป็น 4 ตระกูล คือ 1. พญานาคตระกูลที่เกิดแล้วโตทันที เรียกว่าเกิดแบบโอปปาติกะ 2. พญานาคตระกูลที่เกิดจากครรภ์เรียกว่าเกิดแบบชลาพูชะ 3. พญานาคตระกูลที่เกิดจากไข่เรียกว่าเกิดแบบอ้นชชะ และ 4. พญานาคตระกูลที่เกิดจากเหงื่อโคลเรียกว่าเกิดแบบสังเสทชะ

ประเด็นที่สอง ความเชื่อเรื่องลักษณะของนาค พบว่า ลักษณะของนาคล้วนแตกต่างกันออกไปตามการบำเพ็ญเพียรและบารมี จำแนกได้ 4 ตระกูล คือ 1. ตระกูลวิรูปักษ์ 2. ตระกูลเอราปณะ 3. ตระกูลฉัพพยาปุตตะ และ 4. ตระกูลกัณฑ์โคตะมะ

ประเด็นที่สาม ความเชื่อเรื่องอิทธิฤทธิ์และความศักดิ์สิทธิ์ของนาค พบว่า อิทธิฤทธิ์และความศักดิ์สิทธิ์ของนาค จำแนกได้ 2 มิติ คือ มิติแรกการดลบันดาลให้เกิดคุณ เช่น การดลบันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ทำให้เกษตรกรหรือชาวบ้านได้ทำการเกษตร และส่งผลทำให้ผลผลิตทางการเกษตรอุดมสมบูรณ์ มิติที่สองการดลบันดาลให้เกิดโทษ เช่น การดลบันดาลให้เกิดอุทกภัย น้ำท่วม น้ำน้อยจนเกิดภาวะแห้งแล้ง ทำให้ผลผลิตทางการเกษตร เช่น ข้าว พืชพันธุ์ธัญญาหารเสียหาย

ประเด็นที่สี่ ความเชื่อเรื่องนาคมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา พบว่า นาคมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา จำแนกได้ 4 มิติ คือ มิติแรก คือ การที่นาคได้เลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนา มิติที่สอง ได้แสดงฤทธิ์ปรานานาค ณ ที่พักอาศัยในโรงไฟให้พญานาคที่มีความดุร้ายเข้ามาอยู่ในบาตรและทำให้อันตรายหายไป มิติที่สาม พระพุทธเจ้าทรงโปรดให้พระโมคคัลลานะเป็นผู้ปราบพญานันโทปนันทนาคราชสำนักผิดและละจากมิถนาทิวที่มีอยู่ในตัวจนจนกลับเข้ามาสู่สัมมาทิฐิได้ และมิติที่สี่ พิธีกรรมการฮอดสรง เป็นพิธีกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับนาค โดยจัดขึ้นเพื่อยกย่องเชิดชูพระสงฆ์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ และมีคุณธรรม มีความสามารถในชุมชน

ประเด็นที่ห้า ความเชื่อเรื่องนาคมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน พบว่า นาคมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนแบ่งออกเป็น 3 มิติ คือ มิติแรก นาคในพิธีอุปสมบท เนื่องด้วยนาคมีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธรูปศาสนา ดังนั้น ผู้ที่เข้ามาอุปสมบทในพระพุทธรูปศาสนาจึงขนานนามว่า นาค มาจนถึงปัจจุบัน มิติที่สอง คือ งานบุญผะเหวด มีการจัดฟังเทศน์มหาชาติของพระเวสสันดรในฐานะที่เป็นพระโพธิสัตว์ที่ทำการบารมีอันยิ่งใหญ่จะมีการทำพิธีอัญเชิญพระอุคุตขึ้นจากน้ำเพื่อหวังให้พลังอำนาจดลบันดาลให้งานบุญพิธีสำเร็จได้ด้วยดี มิติที่สาม คือ ชาวบ้านได้นำสัญลักษณ์และลวดลายของนาคมาเป็นมาดตกแต่งเป็นส่วนประกอบของบั้งไฟ เช่น บั้งไฟหมื่น บั้งไฟแสน และบั้งไฟล้าน

เมื่อพิจารณาถึงความเชื่อเรื่อง นาค ในบริบทของวัดศรีบึงบูรพ์ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ ล้วนได้แสดงให้เห็นว่า นาค มีสายใยแห่งความผูกพันกับวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนตั้งแต่เกิดจนตาย โดยมีลักษณะความสัมพันธ์ที่ผูกโยงในลักษณะของการปฏิบัติสัมพันธ์แบบพึ่งพา (Mutualisms) ในลักษณะของการสื่อสารที่เรียกว่า ทวิภาวะ ที่ล้วนต้องดำรงอยู่ร่วมกัน ดังที่ ศิริชัย ศิริกายะ (2559) ที่กล่าวว่า สรรพสิ่งของโลกมีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงถึงกันและมีความเป็นพลวัตร สารไม่สามารถถูกแยกออกจากตัวกิจกรรมได้ การจะทำความเข้าใจต่อสภาวะเช่นนี้ได้ขึ้นอยู่กับตัวบริบทของพลวัตร และมีการเปลี่ยนแปลงปรับเปลี่ยนสภาพในตัวของมันเองจากสภาพหนึ่งไปอีกสภาพหนึ่งได้

ความเชื่อเรื่อง นาค ในบริบทของวัดศรีบึงบูรพ์ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ ถือเป็นพื้นฐานของวิถีชีวิตของคนในชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเกิดการหลวมรวม (Convergence) ทางด้านความเชื่อต่าง ๆ โดยมีจุดประสงค์ที่หลอมรวมเข้าด้วยกัน คือ การดลบันดาลให้ชีวิตเกิดความราบรื่น ความอุดมสมบูรณ์ มีโชคลาภ แสมปรารถนาและรอดพ้นจากสิ่งที่ไม่ได้ โดยความเชื่อทั้งหมดได้แสดงให้เห็นถึงอัตตะของการสื่อสาร (Meta-communication) คือ ความสงบสุขของการใช้ชีวิต ซึ่งความเชื่อ การเคารพ และการนับถืออันล้วนเป็นเรื่องภายในจิตใจของมนุษย์

ดังนั้น ความเชื่อเกี่ยวกับนาคในบริบทของวัดศรีบึงบูรพ์ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ ถือเป็นภาระล่อหลอมทางด้านจิตใจของสมาชิกในชุมชนและสังคมเข้าไว้ด้วยกันอย่างเหนียวแน่น และยังส่งผลให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างเป็นอยู่เย็นเป็นสุข ทำให้ผู้คนมีความคิดที่ดีงามเป็นผลให้เจริญก้าวหน้าและประสบความสำเร็จในชีวิต ทั้งนี้ความเชื่อพิธีกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับนาคในบริบทของวัดศรีบึงบูรพ์ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ ล้วนมีสายใยแห่งสายสัมพันธ์กับวิถีชีวิตชาวอีสานร่วมกับคติความเชื่อการดำรงชีวิต และธรรมชาติ ที่เกี่ยวโยงกันอย่างเหนียวแน่น โดยพิธีกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน มีการผสมผสานระหว่าง พุทธ พราหมณ์ และผีอันผสมกลมกลืนอยู่ในวัฒนธรรมของชุมชนของวัดศรีบึงบูรพ์ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ ที่มีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

2. การประกอบสร้างความหมายของสัญรูปนาคในบริบทของวัดศรีบึงบูรพ์ อำเภอ บึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ จากการศึกษาพบว่า การประกอบสร้างความหมายของสัญรูปนาค ประกอบไปด้วยการประกอบสร้างความหมายของสัญรูปนาค บริเวณซุ้มประตูทางเข้า และสัญรูปนาค บริเวณหน้าวิหาร โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 การประกอบสร้างความหมายของสัญรูปนาค บริเวณซุ้มประตูทางเข้า ในบริบทของวัดศรีบึงบูรพ์ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ การสร้างประติมากรรมนาค บริเวณซุ้มประตูทางเข้าของวัดศรีบึงบูรพ์ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ ได้มีการนำเอา องค์ประกอบทางศิลปะ (Element of Arts) คือ สี เส้น รูปร่างรูปทรง น้ำหนักอ่อนแก่และ พื้นผิว มาประยุกต์ใช้ในการประกอบสร้างความหมายของพญานาคให้เกิดขึ้น ทั้งนี้ การสร้างสัญรูปนาคได้อาศัยความสัมพันธ์ของตัวบท (Transsexuality) ในลักษณะของ ลักษณะ สัมพันธบท (Intertextuality) ซึ่งลักษณะของนาคบริเวณซุ้มประตูทางเข้ามีลักษณะ ที่สัมพันธ์กับลักษณะของพญานาคในศิลปะแบบขอมของนครวัด ที่มีอิทธิพลและส่งผลต่อ การสร้างสรรค์งานประติมากรรมขึ้นมา นาคจึงเป็นสัญลักษณ์แห่งความหมายที่สามารถสื่อ ความหมายตามแนวคิดสัญวิทยา (Semiology) คือ ความอุดมสมบูรณ์ ความแคล้วคลาด การปกป้องรักษา มีฤทธิ์เดช เมตตามหานิยม ความศักดิ์สิทธิ์ ความสูงส่ง การส่งเสริม พระพุทธศาสนา และส่งเสริมบารมีของพระพุทธเจ้า ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 ภาพนาคข้างซุ้มประตูทางเข้า
ที่มา: Misterclean (n.d.).

2.2 การประกอบสร้างความหมายของสัญรูปนาคบริเวณหน้าวิหารในบริบท ของวัดศรีบึงบูรพ์ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ การสร้างประติมากรรมนาคบริเวณหน้า วิหารของวัดศรีบึงบูรพ์ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ ได้มีการนำเอาองค์ประกอบ

ทางศิลปะ (Element of arts) คือ สี เส้น รูปร่างรูปทรง น้ำหนักอ่อนแก่ และพื้นผิว มาประยุกต์ใช้ในการประกอบสร้างความหมายของพญานาคให้เกิดขึ้น ทั้งนี้ การสร้างนาค นั้นได้อาศัยความสัมพันธ์ของตัวบท (Transsexuality) ในลักษณะของลักษณะสัมพันธ์บท (Intertextuality) ซึ่งลักษณะของนาคบริเวณหน้าวิหารมีลักษณะที่สัมพันธ์กับลักษณะของ พญานาคในศิลปะแบบรัตนโกสินทร์ ที่มีอิทธิพลและส่งผลต่อการสร้างสรรค์งานประติมากรรม ขึ้นมา นาคจึงเป็นสัญลักษณ์แห่งความหมายที่สามารถสื่อความหมายตามแนวคิดสัญญา วิทยา (Semiology) คือ ความอุดมสมบูรณ์ การดูแลคุ้มครอง การปกป้องรักษา ชนศาสตร์ ความเจริญรุ่งเรือง การดูแล ความศักดิ์สิทธิ์ และเป็นตัวแทนของการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 ภาพนาคบริเวณหน้าวิหาร

ที่มา: wongnai (2019)

เมื่อพิจารณาถึงลักษณะนาคบริเวณซุ้มประตูทางเข้าและนาคบริเวณหน้าวิหารของ วัดศรีบึงบูรพ์ มีลักษณะของความเป็นภาพตัวแทน (Representation) ของพญานาค ในลักษณะของภาพต้นแบบ (Archetypes) คือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดลบันดาลให้เกิดความอุดม สมบูรณ์ ปกป้องรักษาความเจริญรุ่งเรือง และช่วยให้ประสบความสำเร็จ ทั้งนี้ ลักษณะ ของสัญรูปนาค บริเวณซุ้มประตูทางเข้าและนาคบริเวณหน้าวิหารของวัดศรีบึงบูรพ์ อำเภอ บึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษเป็นการประกอบสร้างความหมายที่เกิดจากการนำเอา องค์ประกอบทางศิลปะที่นำมาผสมผสานกันจนกลายเป็นตัวบท (Text) หรือตัวสาร (Message) ที่สร้างสุนทรียภาพ (Poetic) ที่ทำให้ผู้คนที่เข้าไปสักการะบูชา เกิดการรับรู้ ทางความรู้สึก (Sense Perception) ความสัมพันธ์ของอารมณ์ (Emotions) และจิตใจ (Mind) ที่มีต่อการรับรู้และชื่นชมความงดงาม (Beauty) ที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของ ผู้สักการะ

นอกจากนั้น นาคบริเวณชุ่มประตู่ทางเข้า และนาคบริเวณหน้าวิหารของ วัดศรีบึงบูรพ์เป็นการสร้างประติมากรรมในลักษณะพญานาค สำหรับกระบวนการที่สร้าง พญานาคขึ้นถือเป็นการกระบวนการผลิตซ้ำ (Reproduction) ที่เกิดการการพัฒนาของ เทคโนโลยีทางการสื่อสารและอาศัยเทคโนโลยีเป็นตัวขับเคลื่อนในกระบวนการผลิตซ้ำ การสร้างพญานาคจึงได้เกิดการก้าวข้ามผ่านได้ทั้งเวลาและสถานที่ โดยนำเสนอให้เห็นถึง วิธีคิด ความเชื่อ คตินิยม วิธีการสร้างความหมาย และความศักดิ์สิทธิ์ของนาคตามอุดมคติ ความเชื่อของคนไทยที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การสื่อสารเชิงสุนทรียภาพของสัญรูปนาคในวัดศรีบึงบูรพ์ ได้ปรากฏ ให้เห็นถึงความเชื่อเกี่ยวกับนาคในบริบทของวัดศรีบึงบูรพ์ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ ที่ในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ผ่านสัญรูปนาค พบว่า มีลักษณะที่เชื่อมโยงทางด้านความเชื่อของคน ในชุมชนมีอยู่ 5 ด้าน คือ 1. ความเชื่อเรื่องต้นกำเนิดของนาค 2. ความเชื่อเรื่องลักษณะ ของนาค 3. ความเชื่อเรื่องอิทธิฤทธิ์และความศักดิ์สิทธิ์ของนาค 4. ความเชื่อเรื่องการบูชา และพิธีกรรมทางศาสนาเกี่ยวกับนาค และ 5. ความเชื่อเรื่องนาคมีความเกี่ยวข้องกับวิถี ชีวิตของคนในชุมชน ทั้งนี้ อภิปรายได้ว่า โดยความเชื่อต่าง ๆ ได้สะท้อนและมีความ เชื่อมโยงกับความคิด คตินิยม วิถีชีวิต สภาพสังคม ประเพณี ขนบธรรมเนียม และ วัฒนธรรม สอดคล้องกับทัศนคติของนันทนา ชุนภักดี, (2530) ที่กล่าวว่า ความเชื่อ หมายถึงสภาพที่บุคคลให้ความมั่นใจ เห็นคล้อยตามและพร้อมที่จะปฏิบัติตามสิ่งหนึ่งสิ่งใด แล้วนำไปถ่ายทอดให้บุคคลอื่นได้ทราบ เพื่อต้องการให้เกิดความมั่นใจเห็นคล้อยตามและ ปฏิบัติ

ในมิติของการสร้างประติมากรรมนาคบริเวณชุ่มประตู่ทางเข้าและนาคบริเวณหน้า วิหารของวัดศรีบึงบูรพ์ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ พบว่า ได้มีการนำเอาองค์ประกอบ ทางศิลปะ (Element of arts) คือ สี เส้น รูปร่างรูปทรง น้ำหนักอ่อนแก่ และพื้นผิว มาประยุกต์ใช้ในการประกอบสร้างความหมายของนาคให้เกิดขึ้น ทั้งนี้ อภิปรายได้ว่า โดยนาคที่สร้างขึ้นสามารถสื่อความหมายตามแนวคิดสัญวิทยา (Semiology) โดยความหมายโดยตรง คือ นาค และความหมายแฝง คือ ความอุดมสมบูรณ์ความศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ อำนาจวาสนา บารมี การปกป้องรักษา ความเจริญรุ่งเรือง และเป็นตัวแทนของ การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับทัศนะของกาญจนา แก้วเทพ (2543) ที่ได้แบ่ง ประเภทของความหมายที่บรรจุอยู่ในสัญวิทยาทุกอย่างว่ามี 2 ความหมายด้วยกัน คือ 1. ความหมายโดยตรง และ 2. ความหมายแฝง อภิปรายผลได้ว่า ที่มีความหมายเป็นสัตว์

ในความเชื่อของคนในศาสนาพุทธ และยังมีความหมายในทางด้านมีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่ช่วย
เกื้อหนุนคนในชุมชน

ทั้งนี้ การสร้างนาคนั้นได้อาศัยความสัมพันธ์ของตัวบท (Transsexuality) ในลักษณะของลักษณะสัมพันธ์บท (Intertextuality) พบว่า นาคบริเวณชุ่มประตู่ทางเข้า มีการเชื่อมโยงตัวบทกับศิลปะแบบขอม และนาคบริเวณหน้าวิหารมีการเชื่อมโยงตัวบทกับ ศิลปะแบบรัตนโกสินทร์ ทั้งนี้ อาจอธิบายได้ว่า ทั้งหมดเป็นความสัมพันธ์ของตัวบท ที่ดำรงอยู่ร่วมกัน สอดคล้องกับทัศนะของเจริญพงศ์ ศรีสกุล (2550) ที่ได้กล่าวว่า ลักษณะสัมพันธ์บท (Intertextuality) คือ ลักษณะความสัมพันธ์ของตัวบท 2 ตัวบทหรือ มากกว่าที่ปรากฏอยู่ร่วมกัน สำหรับลักษณะของนาคของวัดศรีบึงบอระเพ็ดเป็นภาพตัวแทน (Representation) ของนาคในลักษณะของภาพต้นแบบ (Archetypes) ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่อยู่ในอุดมคติของคนในสังคมไทย สอดคล้องกับทัศนะของ Burton (2002) ที่ได้กล่าวว่า ภาพต้นแบบเป็นภาพที่มีความเข้มข้นที่สุด และฝังรากลึกลงไปในวัฒนธรรม

เมื่อพิจารณาถึงลักษณะของนาคของวัดศรีบึงบอระเพ็ด พบว่า เป็นการประกอบสร้าง ตัวบท (Text) หรือตัวสาร (Message) ทั้งนี้ อาจอธิบายได้ว่า ตัวบทหรือตัวสารทำ หน้าที่ในการสร้างสุนทรียภาพ (Poetic function) ที่ถ่ายทอดความงดงาม ความรื่นรมย์ และความบันเทิงใจที่เกิดขึ้น สอดคล้องกับ แนวคิดแบบจำลองการสื่อสารของ Fisk (1990) กล่าวว่า Poetic function เป็นความสัมพันธ์ของเนื้อหาสารกับตัวของมันเอง เป็นการ สื่อสารเชิงสุนทรียะที่สร้างความงดงามให้เกิดขึ้น นอกจากนั้นยังอาจถือได้ว่า การสร้างนาค ของวัดศรีบึงบอระเพ็ดเป็นการผลิตซ้ำ (Reproduction) จากการลอกเลียนแบบขึ้นมาโดยได้ สร้างมนต์ขลัง (Aura) ให้แก่นาคต้นแบบตามอุดมคติในทางพระพุทธศาสนาของไทยและ ได้สะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิด ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมของคน ในชุมชนที่บูชา นาค สอดคล้องกับทัศนะของ Benjamin (1935) ที่กล่าวถึงการสร้างผลงาน ศิลปะว่า สามารถผลิตซ้ำได้ สิ่งประดิษฐ์มักถูกลอกเลียนแบบ การผลิตซ้ำในเชิงเทคนิค ทำให้ผลงานศิลปะแพร่กระจายไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ซึ่งส่งผลต่อรูปแบบของขนบ ธรรมเนียม และประเพณี อธิบายผลได้ว่า การผลิตซ้ำผ่านสัญรูปนาคในบริบทของวัดศรีบึงบอระเพ็ด อำเภอบึงบอระเพ็ด จังหวัดศรีสะเกษ ได้ทำให้เห็นถึงความเชื่อ ความศรัทธา และอำนาจ ศักดิ์สิทธิ์ที่ช่วยเกื้อหนุนคนในชุมชนได้

องค์ความรู้จากการวิจัย

1. องค์ความรู้เกี่ยวกับคติ ความเชื่อ และความศรัทธาของศักดิ์สิทธิ์ในสัญรูปนาค บนสถาปัตยกรรมภายในวัดศรีบึงบอระเพ็ด อำเภอบึงบอระเพ็ด จังหวัดศรีสะเกษ

2. องค์ความรู้ในการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านสถาปัตยกรรมการสร้างสัญรูปนาคในบริบทของต่างๆ ตามความคิด ความเชื่อ และความศรัทธาของคนในชุมชนซึ่งนำไปต่อไปในการพัฒนาสถาปัตยกรรมที่มีความโดดเด่นในแต่ละพื้นที่ได้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรกำหนดนโยบายส่งเสริมการอนุรักษ์และพัฒนามรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยสนับสนุนการศึกษาวิจัยและการต่อยอดสัญลักษณ์ทางศิลปะและความเชื่อ เช่น สัญรูปนาค และสถาปัตยกรรมอื่น ๆ ให้เป็นทุนทางวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในระดับชุมชนและภูมิภาคอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

สำหรับผู้สนใจสามารถนำองค์ความรู้ไปปรับประยุกต์ใช้ในการศึกษาถึงการสร้างความหมายของนาค ในพื้นที่และในบริบทอื่น ๆ ของประเทศไทย ทั้งนี้ สามารถองค์ความรู้ไปต่อยอดในการสร้างและพัฒนาสถานที่ท่องเที่ยวและพัฒนาในระดับท้องถิ่น ชุมชนจังหวัด และภูมิภาคจนกลายเป็นสถานที่สำคัญ (Landmark) อันจะนำไปสู่สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ (Creative Economy) ให้แก่ชุมชนได้อย่างยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ในการวิจัยครั้งในได้ศึกษาเพียงสัญรูปนาคในบริบทของวัดศรีบึงบูรพ์ อำเภอ บึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ หากแต่ในวัดยังมีสถาปัตยกรรมอื่นๆ เช่น กิณี หงส์ และครุฑ ฯลฯ ที่มีความน่าสนใจทางด้านคติ ความเชื่อ และความศรัทธาของคนในชุมชนที่สามารถนำไปวิจัยต่อยอดได้ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ. (2543). *ศาสตร์แห่งสื่อ และวัฒนธรรมศึกษา*. กรุงเทพฯ: เอดิชั่นเพรสโปรดักส์.
- เจริญพงศ์ ศรีสกุล. (2550). *การออกแบบเนื้อหาส่วนควบและส่วนขยายในสื่อทีวีดี* (วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการสื่อสารมวลชน). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ณชรต อิมณะรัฐ และกฤษณ์ ทองเลิศ. (2562). การดำรงอยู่และสุนทรียภาพของสัญรูปนาคในสื่อบันเทิงไทย. *วารสารนิเทศศาสตร์ปริทัศน์*, 23(3), 183-195.

- ทศพล จังพานิชย์กุล. (2554). *ปาฐกถารีย์ฤทธาพญานาค*. กรุงเทพฯ: คอมม่า ดีไซน์แอนด์พรีนซ์.
- นันทนา ชุนภักดี. (2530). *รายงานการวิจัยวิเคราะห์ความเชื่อของชาวไทยในสวัสดิรักษา (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เมตตา ศิริสุข. (2557). *ศิลปกรรมรูปนาคในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ดุष्ฎินพนธ์ปรัชญาดุष्ฎิปัณทิต สาขาวิชาการศึกษาทางศิลปกรรมศาสตร์)*. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ศิริชัย ศิริกายะ. (2559). ทฤษฏีควอนตัมฟิสิกส์กับการควบรวมและการแปลงรูปองค์ประกอบการสื่อสารในยุคดิจิทัล. *วารสารนิเทศสยามปริทัศน์*, 15(19), 7-9.
- Benjamin, W. (1935). *The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction*. New York: Schocken Brook.
- Burton, G. (2002). *More Than Meets the Eye: An Introduction to Media Studies*. UK: University of the West of England.
- Fiske, J. (1990). *Introduction to Communication Studies*. New York: Routledge.
- Lincoln, Y. S. & Guba, E. G. (1985). *Doing Naturalistic Inquiry*. Newbury Park, CA: Sage.
- Misterclean. (n.d.). *Wat Sri Bueng Burapha*. Retrieved January 2, 2025, from <https://shorturl.asia/NMpGC>
- Wongnai. (2019). *Wat Sri Bueng Burapha*. Retrieved January 5, 2025, from <https://shorturl.asia/e3Yjr>